

Dobrivoje Stanojević*

Lidija Mirkov**

POPULISTIČKI STIL I LIDERSKA PATETIČNOST

Apstrakt

Populistička rečitost lidera govori o nemirnoj savesti komuniciranja. Politički populizam danas u Srbiji podrazumeva poseban politički diskurs kojim se želi prikazati da su stanovišta govornih subjekata i publike gotovo identični. I kada se određuje kao ideologija i kada je sredstvo političke mobilizacije, populizam se uvek oslanja na prepoznatljiva opšta mesta koja je moguće empirijski utvrditi. Ne može se biti uveren da je reč o populizmu ako se namere ne ostvare na diskurzivnom polju. Populizam je političko verbalno i neverbalno delovanje kojim se zadovoljava, a ne prekoračuje „horizont očekivanja“ masa, sa unapred spremnom namerom da se obećanja nikada ne ispune do kraja i da se pogođena očekivanja publike samo okvirno uzmu u obzir. U ovom radu ispitivane su stilske posebnosti i retorički topisi primenjeni u govoru Aleksandra Vučića u Kosovskoj Mitrovici septembra 2018.

Ključne reči: populizam, stil, politički diskurs, patetičnost, narativ

* Full Professor, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade.

** Teaching Assistant, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade.

1. UVOD

Politički populizam danas u Srbiji podrazumeva poseban politički diskurs kojim se želi prikazati da su stanovišta govornih subjekata dijametralno različita ako je reč o političkim protivnicima. Ali stanovišta su, nasuprot, gotovo identična sa očekivanjima publike. Od očekivanja bi, dakle, mogao da zavisi stil i retorički pristup populističkog političkog govornika. I kada se određuje kao „ideologija“ i kada je sredstvo „političke mobilizacije“ (Bešić 2017: 161), populizam se uvek oslanja na prepoznatljivi očekivani diskurs. Ne može se biti uveren da je reč o populizmu ako se namere, na kraju, ne ostvare u diskursu. Populizam je, pretpostavka je, političko verbalno i neverbalno delovanje kojim se zadovoljava, a ne prekoračuje „horizont očekivanja“ (Hans Robert Jaus) masa, sa unapred spremnom namerom da se obećanja nikada ne ispune do kraja i da se pogođena očekivanja publike samo okvirno uzmu u obzir.

Otuda je pri izučavanju populističkih stanovišta veoma teško odrediti zajednička svojstva jer se ona razlikuju u zavisnosti od konteksta, publike i ciljeva koji se žele ostvariti. Kritika se, na primer, može ostvarivati različitim stilskim i retoričkim sredstvima i ona nije uvek populističko oruđe. Na stranu to što se i primena stilsko-retoričkih sredstava znatno razlikuje. Metaforičnost ili analogičnost mogu biti veoma raznovrsne u svojoj primeni, što zavisi od invencije i darovitosti besednika. Najzad, čak ista metafora neće odzvanjati isto u svakom kontekstu i u primeni svakog govornika.

Uglovi gledanja u pristupu se, otuda, neprestano menjaju. Neretko se, čak, menja populističko stanovište istog govornika u trenucima kada se prave razlike među publikom i političkim grupama koje se bore za vlast. Populističkim stilom se želi postići naglašavanje jedinstvenosti među jednim grupama i raznolikosti među drugim. Pritom se veoma retko postavlja pitanje vrednosti populističkih stavova. Da li su vrednosti uvek iste sa stanovišta onog ko govori, obraća li se većini ili samo zamišljenoj većini? Sa gledišta onoga ko sluša i procenjuje kao deo nepristrasne publike, nije li populistički stil osuđen na površnost, promašaje i na uvek određeni, obično kratkotrajni, cilj. Stilske i retoričke vrednosti

obično zavise od okolnosti, istorijskih datosti, često i od „horizonta očekivanja“ pojedinaca ili odabranih pojedinaca.

Pojam populizam nastao je od latinskog izraza *populus* – *populi*, koji označava narod, tj. javno mnjenje. On izvesno nije ideološki pravac, već političko stanovište da se narodu treba obraćati tako da svi pojedinci razumeju o čemu je reč, tj. da se posebnim jezičkim sredstvima utiče na javno mnjenje. To se postiže metaforama jedinstva, kontrastima prema stranom i drugim pojednostavljenim shemama koje su u vezi sa svakodnevnim životom i osećanjima birača, a nemaju veze sa programskim ideologijama onih koji govore. Primeri savremenih pokušaja uticaja na kolektivnu svest građana Srbije posredstvom političkog diskursa svode se na buđenje starih strahova, od kojih su neki antropološki utemeljeni (paranoja prema drugome, strancima, nepoznatom), neki su iskonski strahovi predaka (osvajanja, kulturni imperijalizam, podjarmljenost), a neki su posledica neposredne stvarnosti i sukoba iz bliske prošlosti (rasizam malih razlika na Balkanu). Osim strahova, pobuđuju se nade (prosperitet, povećanja, prihvaćenost od međunarodne zajednice, izgradnja, budućnost). Posebnost populističkih izjava je hiperbolično laskanje.

Cilj ovog rada jeste da preispita, u skladu sa datim napomenama, oblike, oblikovanje i stilske funkcije populističkih toposa Aleksandra Vučića prilikom govora u Kosovskoj Mitrovici septembra 2018.

2. TOPOSI POPULISTIČKOG OBRAĆANJA

Brojni su toposi populističkog obraćanja Aleksandra Vučića. U njihovom središtu jeste relativizacija dosadašnjih ishoda i nesumnjiva „pseudoargumentacija“ (Atlagić 2018: 125). Na taj način se kritikuje „druga strana“, a uzdiže vlastita. Pokazuje se da se može govoriti protiv nekoga i jezikom onoga protiv koga se govori. Populistički retorički toposi su čak, možda, u izvesnom skladu sa ljudskom prirodom. „Rđav je, razume se, onaj zakon koji se suprotstavlja ljudskoj prirodi“ (Todorov 1994: 34). Utoliko je neophodno razlikovati Fikciju, koja je umetnička, od Pretvaranja, koje je izveštačeno.“ (Jankelevič 1989: 54). Pretpostavka je da je populističko pretvaranje izvor svekolike političke patetike.

1. Jedan od najčešćih populističkih toposa jeste sakriven u napadnom zahvaljivanju i izvinjavanju. „Hoću da se izvinim građanima Srbima iz Metohije koji nisu mogli da dođu na današnji skup jer su neki drugi ljudi sve puteve blokirali, palili gume, palili drva, šenlučili, pucali iz svog oružja i oruđa, valjda u nameri da još jednom uplaše Srbe koji žive samo na svojim ognjištima i koji ništa i nikome nisu oteli i uzeli. Hoću da se izvinim meštanima sela Banje i da im se zahvalim na tome što su me danas čekali, što su pripremali veličanstven doček i da im kažem...“ (Govor Aleksandra Vučića u Kosovskoj Mitrovici 9. septembra 2018, istakli D.S. i L.M.) U ovoj izjavi treba primetiti da izvinjenje nije autentično i neposredno; govornik se izvinjava u ime drugih ljudi koji su nešto uradili, što njega postavlja na višu hijerarhijsku lestvicu među svima koji su u govoru pomenuti, a ujedno ga oslobađa odgovornosti jer su ipak drugi za sve krivi.

U izlaganju Aleksandra Vučića postoji nastojanje da se populističke konotacije „izvinjenja“ i „zahvaljivanja“ uzdignu iznad nivoa obične učtivosti. Na taj način izvinjenje predsednika onima koji nisu mogli da dođu, umesto da se oni njemu izvine, postaje skriveno retoričko populističko jezgro kojim se, neoprezno, skreće pažnja na činjenicu organizacije njihovog dolaska od strane predsednika i njegovih saradnika. Na taj način se čin narodne spontanosti svodi na minimum i upućuje na mogući populizam koji ne podrazumeva spontanost, ali voli da sve izgleda kao da je spontano. Već na početku govor preti da preraste u populistički čin i svojevrsnu karikaturu spontanosti. Otuda možemo pretpostaviti da je populistički retorički čin, već u načelu, vešto ili manje vešto skrivana karikatura spontanosti. Već i anaforičnim „hoću“ pokazuje se neskrivena manipulativna namera. Umesto „izvinjavam se“ ili srodne formulacije, bira se izraz iz socijalističkog vokabulara kojom se govori o nameri, dok se stvarna akcija odlaže.

Populistički govornik sledi liniju manjeg otpora i postupa gotovo prostodušno da bi pridobio naklonost slušalaca. U njegovom retoričkom stavu i govoru tela (mahanje rukama i prividno utišavanje oduševljenja mase; mrzovoljno-umorno stiskanje očiju; nesigurno popravljavanje mikrofona, sakoa i naočara, češkanje čela; dužeg gledanja u tekst pisan „nekoliko nedelja“, naglašenije pauze, mestimično naslanjanje na govornicu...) vidi se uverenje da je u pravu i da će njegov govor naići na očekivani odjek. Od autentičnog

govornika bi se očekivala nadahnutost, možda i uzbuđenje, na početku, čak ispitivanje pulsa slušalaca i udarna misao ili osećanje kojima bi se naglasio početak kao važno strukturno povlašćeno mesto govora. Posle službenog i naglašeno tautološko-pleonastičkog ponovljenog oslovljavanja („Dragi prijatelji, dragi prijatelji, dame i gospodo, dragi Srbi sa Kosova i Metohije...”), govornik veruje da je istina na njegovoj strani i kao da nema motivaciju da je posebno dokazuje. Populista ne mora da dokazuje ono što tvrdi. Dovoljno je da učini da drugi veruju kako i on u to veruje. Dovoljno je da se lične tvrdnje predstave kao aksiomi i put za populističku komunikaciju je otvoren.

Otvoreno davanje prednosti jednoj strani nad drugom (nigde se ne pominju mogući Albanci koji su stanovnici Kosovske Mitrovice još uvek, sa ovog stanovišta, u sastavu Srbije) vidljiva je oštra podeljenost koja ne ide naruku onima koji tvrde da je reč o sastavnom delu Srbije. U govoru se ne naslućuje nikakva opreznost prema manihejskoj podeli. Reč je o čvrstom pridržavanju stava o „crnima“ i „belima“ koji je u tradiciji srodnih patetičnih populističkih govora. Promene u jeziku političara zasnivaju se na kontrastiranju sa preko potrebnim neprijateljem (npr. prethodnom vlašću, susednim narodom, stranim silama), čime je stvorena mitološka osnovu za razlikovanje pojmova „mi“ i „oni“ kao dobrog i lošeg. Govornik je spreman da zanemari sve ono što mu smeta i nameće rešenje koje će mu doneti neophodne očekivane političke poene čak i pod pretpostavkom da je reč o slučajnoj, a ne pripremljenoj publici.

2. Govornik, takođe, pominje činjenicu da je nešto želeo („ovo nije poslednji put da sam želeo, a sledeći put doći ću u Banje“). Topos želje da se nešto dogodi što se nije dogodilo, takođe, jeste često mesto populizma. Naravno, ono je u sprezu sa obećanjima („a sledeći put doći ću u Banje i beskrajno im hvala na veličanstvenom dočeku i na njihovoj ljubavi prema Srbiji.“) Hiperbola je pokazatelj praznoće smisla izgovorenog, osnova laskanja i superlativni oblik saopštavanja da spisak želja može biti ostvaren tek u zamišljenoj, dalekoj budućnosti.

Ponavljjanje elemenata socrealističkog miloševićevskog diskursa („beskrajno im hvala na veličanstvenom dočeku“) govori o nastojanju da se u populističkom govoru spoji ono što je posebno i lično („beskrajno im hvala“), sa onim što je opšte („ljubav prema

Srbiji“). Jezik razuma se meša sa jezikom osećanja, što je, takođe, stalno mesto patetične populistične retoričnosti.

3. Populističkim toposom „borbe“ (Nastavićemo da se borimo) izraslim, uglavnom, iz korpusa sorealističke retoričnosti postiže se kontinuitet sa minulim vremenima. Metafora „nastavka borbe“ računa sa predznanjima i predrasudama slušalaca o neophodnosti borbe. Pritom nije jasno šta se tačno označava ovom sintagmom u okolnostima kada su vojni i drugi borbeni potencijali van terena na koji se odnose. Malo šta je neumesnije od toga da se razoružanima i obespravljenima obećava „nastavak borbe“. Jer da se borilo, ne bi do toga ni došlo. Ako se na isti način nastavi sa borbom koja je do zatečenog stanja i dovela, onda je ishod vrlo izvestan. Iz rečenog postaje jasno da je posredi populistički kič („kič u političkoj kulturi“ – Bešić 2017: 175).

Populista retko kada odoleva iskušenju da ostane populist. Previše su ukusni plodovi populističke akcije. Otuda je u Vučićevom govoru veoma čest topos zahvaljivanja. Prema nekim istraživanjima populističkih narativa u nastupima ovog populističkog govornika ide i do 81,2% što je svojevrsni rekord (reč je o Predsedničkim izborima u Srbiji 2017; Bešić 2017: 168). Ovim se još jednom potvrđuje tvrdnja Timotija Snajdera da su „nacionalni populist političari večnog“ (Snajder 2018: 96).

4. Budućnost je jedna od tematskih okosnica političkog govora. Nije svaki govor o budućnosti populistički, ali je bledo aludiranje na govore Zorana Đinđića sa jakim populističkim naglaskom:

„Hvala vam što ne odustajete i hvala vam što gledate u budućnost, budućnost našu srpsku i Srbije.“ (Iz govora A. Vučića)

Populista usvaja način na koji misli da publika misli. U tome leži opasnost da se mišljenje o nečijem mišljenju ne uklopi u očekivane kanone. U tom slučaju predviđeno je da u publici bude što više odabranih ljudi koji će nastupiti sa odobravanjem i sprečiti moguća negodovanja. Vučić često ne može da otkloni projektovanje svog mišljenja na druge. Otuda upotrebljeno ponavljanje u obliku anadiploze o „budućnosti“. Ponavljanje ima za svrhu da ojača polazni populistički topos zahvalnosti posebnim toposima „neodustajanja“, „Srbije“ i izjednačavanje govornika i slušalaca upotrebom prvog lica množine („našu srpsku i Srbije“).

5. U Vučićevom govoru primetno je ubrzano gomilanje populističkih narativa, čak i svojevrsni klimaks. Osim motiva zahvalnosti i srpstva, javljaju se i motivi „čuvanja i branjenja“. Gotovo da nema celine u kojoj jedan populistički motiv ne priziva drugi. Oni se gomilaju, osnažuju i pojačano deluju sve do momenta posebne patetičnosti („Izmereno“ je čak 67,2% patetičnosti u Vučićevim predizbornim govorima; (Bešić 2017:70). „Hvala vam što čuvate i branite srpsko postojanje na Kosovu i Metohiji“, reći će Aleksandar Vučić.

Merenja patetičnosti su (ako i postoje čvrsta merila za ovu stilsku kategoriju koja ima elemente subjektivnosti; na polju stila smo često istovremeno i na terenu ličnih doživljaja i afekata koji su, zasad, teško merljivi), donekle, izlišna jer je jasno da populizam kao politički kič i ne može bez prožimajuće patetičnosti. Patetičnost, kao ni bilo koja stilaska kategorija ne zavisi toliko od učestalosti koliko od rasporeda u okviru tzv. strukturno povlašćenih mesta (najpre početka, središnjice i kraja).

Nisu ni svi populizmi isti. Ne mogu se izjednačiti ni sva populistička istupanja jednog političara, tako da se teško može govoriti o populisti uopšte bez prethodnog proučavanja konteksta.

6. Populista se predstavlja kao neko ko već odavno zna odgovore na mnoga pitanja. Otuda se govori sa primenom priloga „uvek“ („gotovo uvek“) što je znak, čak i uz relativizaciju „gotovo“, neodgovorne komunikacije kojom se ne uzima u obzir posebnost svakog trenutka. Tako se postepeno najavljuje topos samohvale i empatisanja sa ljudima kojima se obraća: „Gotovo uvek birao sam trenutke kada vama koji ovde živite nije bilo lako“.

Vučićev govor se kreće između neodređene konkretnosti i određene apstraktnosti. U tom klimaksnom lancu oslovljavanje sa „dragi prijatelji“ slušaocima se, brzom emotivizacijom odnosa, sužava polje zaokupljenosti na činjenice koje se iznose. Publika se ne poziva da razmišlja, već da oseća. I u tome se krije osnovna patetičnost teksta. Dakle, u prevazi motiva koji pozivaju na prisećanje i osećanja i njihovom odnosu sa ukupnim tekstom, a ne u broju mogućih patetičkih narativa.

7. Česta poređenja jesu takođe mesto sakrivanja populiste. Namerno izbegavanje superlativa smanjuje odgovornost prema

rečima. „Brže, jače, bolje“) politički slogan Srpske napredne stranke), uz asonancijsku potporu vokala „e“, ne kazuje od koga i od čega brže, bolje i jače, kao ni to zašto ne bi bilo, i kada bi moglo biti, najbrže, najbolje i najjače. Mada Aleksandar Vučić ne preza od neodmerenih superlativa („najviše puteva, najveće plate i penzije“), u ovom slučaju je jasno da nema mesta superlativima. Zbog toga što postoji sumnja u mogućnost neposredne kritike onoga što se iskaže i da bi se ublažilo moguće nepoverenje, nagomilanim poređenjima i započetim asinetom govornik se dodvorava publici laskajući joj. Laskanje je, ponovimo, stalno utočište populizma i pribežište patetike: „U svakom slučaju, bilo vam je mnogo teže nego nama u Beogradu, Nišu i Novom Sadu“.

Stalno unutrašnje pitanje populiste moralo bi da glasi: „Može li publika na osnovu očiglednih posledica da se zapita o stvarnim uzrocima i kako sprečiti da dođe do nepoželjnog odgovora.“ Otuda se priziva neposredna istorija, kojom se publika prebacuje iz mogućeg razmišljanja o rečenom u poželjno sećanje:

„I ne znam da li je bilo teže 98-me, 99-te, 2000-te, 2004-te, 2008-me ili danas.“

8. U tom kontekstu neophodno je uvođenje toposa skromnosti kojim se razdvajaju moći društva i moći pojedinca:

„Ali sam uvek svojom dužnošću smatrao da onoliko malo koliko mogu.“

Upozorenje na eventualne male mogućnosti („koliko mogu“) ne znači i stvarno priznanje o skromnim snagama i odbrana od pomisli da se moglo nešto više učiniti. Naprotiv, populistička misao uvek je okrenuta prema sebi sa ciljem da se ojača sopstveni položaj. Onome ko iskazuje skromnost, potrebna je još veća kasnija slava.

Uslovljen različitim populističkim opsesijama i mogućim horizontima očekivanja, govornik neguje svojevrсну populističku digresivnost i disonantnost. Otuda je i hermeneutički pristup ovim govorima nužno, bar delom, eklekticistički. On, po svoj prilici, „kao da ima nekih prednosti nad metodološkom egzaktnošću koja često deluje predodređujuće“ (Lompar 2009: 225).

9. Populističke metode imaju svoje konstante, ali i svoja posebna mesta. Populistička publika se mnogo manje razlikuje

jedna od druge nego što je reč o onima koji njome vladaju. Poznajući publiku, populista misli da poznaje i sebe i da potpuno vlada sobom. Na taj način stiče sve veće samopouzdanje. Populistička retoričnost može da bude veoma zavodljiva i za publiku i za onoga ko je osmišlja. Te recipijentske slabosti nije oslobođena nijedna strana. Populista misli da su njegove metode najbolje. On je očaran početnim uspehom. Ponovo se služi obećanjima o „borbi“ kao već uspelim narativom. Polako se izdvaja njegova pojedinačna uloga i upućuje blagi kontrast (ja – vi), koji nije lišen blage narcisoidnosti, junačenja i samohvale. Međutim, sada je taj spoj obogaćen novim, široko razumljivim kontrastom „i u dobru i u zlu“: „To me obavezuje da se borim za sve vas“, „I u dobru i u zlu uvek ćemo biti uz vas“. Na taj način uočavaju se tri populistička nivoa: 1. Obavezivanje; 2. Borba za sve vas; 3. I u dobru i u zlu, uvek ćemo biti uz vas.

10. Pomenuta tri nivoa povezana su opštom zamenicom „sve“ i vremenskim prilogom „uvek“. Ono što se u reklamnim sloganima prepoznaje kao gruba prevara, u populističkom govoru se prihvata kao prepoznata vrednost. Mogućnosti manipulativne zablude se uvećavaju. Činioci suptilne obmane, oličeni u pomenutim rečima, u ovim okolnostima postaju mesto posebne „mudrosti“. Publika ceni ono što joj je blisko i što može da razume u tom trenutku. Populistička rasprisanost postaje tako poseban jezik za opčinjenu publiku. Onaj ko bi iskazao nepoverenje, bio bi smatran za nekoga ko ne ume dobro da čuje.

11. „Pažljivi populista“ vodi računa o tome da ne skrene u manir i čisti relativizam. On je svestan toga da bi trebalo u svakom pasusu dodati nešto novo i drugačije. Otuda se koriste koriste narativi o „otvorenom razgovoru“, „istini“ i „teškoj poziciji“ koja se saopštava „oči u oči, licem u lice“.

12. Napadna iskrenost, umesto da je namenjena drugome, kao da je namenjena samome sebi. Bez bojazni da će neko postaviti pitanje zašto do sada nije bilo otvorenih razgovora „oči u oči licem u lice“, populista obogaćuje svoj populistički vokabular:

„Došao sam i da sa vama otvoreno razgovaram i kažem istinu o našoj teškoj poziciji i to na jedini način na koji se istina saopštava – oči u oči, licem u lice.“

13. Nema razloga da se sumnja u to kako će naredni populistički iskaz doneti novu retoričku nijansu i novi postupak. Sada dolazi red na dokazivanje autoritetom: „Veliki vladika Nikolaj Velimirović kaže: Ako treba da branim sebe, ima da ćutim, ako treba da branim istinu, ima da govorim.

Populistički okvir se sasvim obelodanjuje. Bira se autoritet koji je za većinu čuven iako se podrobnije ne razmatra suština onoga što je rečeno. Podrazumeva se da izrečeno važi i za govornog subjekta, koji ponovo sebe uzdiže pomerajući topos skromnosti prema svetačkim visinama. Najpre se otkriva autoritet, a potom se snaga odabranog autoriteta prebacuje na sebe. Na taj način se skriveni narcizam uvija u učenost i nepristrasnost prekrivenu značenjem, za te okolnosti, neospornog autoriteta.

14. Jedan autoritet, međutim, nije dovoljan. Paradigma prikriivanja autoritetom nastavlja se pominjanjem Borislava Pekića i Aleksandra Tijanića. Odabranim navodima potvrđuju se sopstveni stavovi. Vučićevo shvatanje o povezanosti tuđih autoriteta i vlastite autoritarnosti pomaže mu u daljem verovanju u učinkovitost sopstvenog populističkog metoda. On uviđa razliku između ovih primera, ali u njima nalazi i svojstva koja su mu potrebna. Tri snažna imena iz tri različite oblasti, takođe, ukazuju na potrebu populiste za samoreklamerstvom i skretanjem pažnje na vlastitu upućenost:.

„Zato što nemamo više oči na leđima, kako je rekao veliki borac i veliki sprski književnik Bora Pekić, i ljubimo zemlju svoje dece, a ne svojih predaka i čast nam se nalazi ne tamo odakle idemo, nego gde odlazimo i gde ćemo da stignemo.“

Navode se i reči Aleksandra Tijanića: „Pričamo kako živimo za K, ali na K neće niko da živi“.

Efektno upotrebljena Tijanićeva antimetabola je ujedno i skrivena samokritika za koju govornik misli da se neće prepoznati. Navedeni primeri odaju prevrtljivost. Govornik obuhvata kritikom sve, ali i samoga sebe, samo što misli da se to ne vidi.

Vučić savladava veštinu populističkog govora, ali on svojom inercijom i samog sebe uvlači u samoironičnu maticu.

15. Govornik očigledno navodima hoće da općini mase, ali se i samoodaje. Ta dva glasa odjekuju u ušima pažljivog slušaoca. Otuda se govornik postepeno vraća na teren sigurnije gradacije: „Ja mogu, moram i hoću“.

16. Nenametljiva populistička gradacija se oblikuje tokom celog govora. Tako se narativi o Rusiji i Putinu ostavljaju za kraj izlaganja, da bi se efektnije oblikovao klimaks. Na taj način populistički metod ostaje trajno zatvoren u sebe i deluje snagom skrivene nedorečenosti. Ipak, iz svakog pasusa naporedo jača još jedna gradativna matrica koja se sukobljava sa prvom. To je matrica narcisoidne samohvale:

„Radim to i hoću i po hiljadu puta ako treba. Znam razliku između salonskog i pravog patriotizma.“

17. Pri kraju se navodi i kolokvijalna hiperbola („i po hiljadu puta ako treba“) kojim se potvrđuje „znanje“ kao vid skrivenog samovrednovanja. I tu je ponovo sakrivena samootkrivajuća matrica populizma: Zašto bi se nešto radilo hiljadu puta ako je prvi put dobro urađeno. Ovde se računa na efekat kolokvijalne hiperbole, a zanemaruje skriveno paradoksalno značenje srodno onom u šaljivim izrekama:

„Tri puta sečem i opet kratko“ i „Žena mi nije dobro vezala pertle. Tripud sam ih vezivao do posla.“

18. Populista se nigde ne oseća tako dobro kao u svom govoru. Kao da ne računa da će se govor jednom završiti i dugo odjekivati u ušima pojedinih slušalaca.

Najzad, parolaška patetička retoričnost dolazi do izražaja u završnim rečima:

„Ostali ste ovde vi, najjači i najhrabriji“, „To ponavljam i danas na ovom veličanstvenom skupu“, „Hoćemo srpsku decu, škole za njih, udžbenike, obdaništa.“

Da se populizmom narušavaju temelji morala jasno je iz superlativa koji slede tek na kraju. Sopstveni skup se ocenjuje kao „veličanstveni“, škole, udžbenici i obdaništa se zahtevaju samokritički – ili od sebe, ako se računa da su Kosovo i Metohija još u Srbiji, ili od nepriznate Republike Kosovo, čime se potvrđuje da je ona impicitno priznata. I u jednom i u drugom slučaju „poru-

ka“ je dvosmislena. Tako se ne izlazi iz stare političke frazeologije i ne otvaraju vrata političke neopatetike.

3. ZAKLJUČAK

Populistički stil Aleksandra Vučića naginje posebno prepoznatljivoj patetičnosti oličenoj u nekolicini prepoznatljivih toposa. Svojevremeno kolebanje između ozbiljnosti i afektivnosti, kretanje stila iz krajnosti u krajnost, takođe su obeležje ove pojave. Razapet između objektivne situacije i subjektivnog pristupa, populista drži slušaoce na okupu, neprestano im obećavajući da će ispuniti njihov „horizont očekivanja“. Istovremeno, strah od otkrivanja slabosti populizma uslovljava upotrebu jakih stilskih sredstava nepodesnih za iskazivanje nijansi i pravog smisla. Retorički proizvodi populizma jesu, otuda, svojevrstne patetične šifre koje ostavljaju blede komunikativne tragove iza sebe, iako ponekad imaju jake persuazivne intencije. Populizam manje nagoni na razmišljanje i razgovor, više podstiče na osećanja i brze saglasnosti. Da bi dobio u vremenu, populista se (na primeru govora Aleksandra Vučića) patetikom služi gradeći prepoznatljive stilsko-retoričke celine kojima se ne postižu novi učinci. Otuda ovi govori nisu motivišući na duže staze u dovoljnoj meri jer se kreću, uglavnom, u shematizovanim retoričkim matricama. Gledano sa istorijske distance, populistički nastupi jesu proizvod blagog očajanja govornika koji nema šta da kaže ili ne može da kaže ono što hoće. Otuda su pritajena besmislenost i neinventivnost najčešće trajni ishodi populizma, naročito ako je patetičnost pretežni oblikovni deo.

LITERATURA

Atlagić, S. (2018) „Populizam i politička komunikacija“. U: Lutovac, Z. (ur.), *Populizam*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za političku istoriju i javno mnjenje.

Bešić, M. (2018) „Populizam u narativima predsedničkih kandidata na predsedničkim izborima u Srbiji 2017“. U: Lutovac, Z.(ur.) *Populizam*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za političku istoriju i javno mnjenje

Jankelevič, V. (1989) *Ironija*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Lompar, M. (2009) *Negde na granici filozofije i literature*. Beograd: Službeni glasnik.

Snajder, T. (2018) *O tiraniji, dvadeset pouka iz dvadesetog veka*. Beograd: Dosije.

Todorov, C. (1994) *Mi i drugi*. Beograd: Slovoğraf.

Dobrivoje Stanojević

Lidija Mirkov

**POPULISTIC STYLE AND
LEADERS' PATHETICS**

Abstract

The populist eloquence of leaders conveys the restless conscience of communicating. Political populism in today's Serbia implies a specific political discourse aiming to demonstrate that the viewpoints of the speaking subjects and the audience are virtually identical. Both when defined as an ideology and as a means of political mobilisation, populism always relies on recognisable clichés that are empirically identifiable. It is not possible to be convinced that something is populism unless it fulfils its intentions in the discursive field. Populism is political verbal and non-verbal action reaching, without traversing, the "horizon of expectations" of the masses, with the premeditated intention to never fully keep promises made and to take the identified expectations of the audience into account only tentatively. This paper examines the specific style features and rhetorical toposes used in Aleksandar Vučić's speech in Kosovska Mitrovica in September 2018.

Keywords: populism, style, political discourse, patheticness, narrative
